

2014 Tarihli Meryem Yahya İbrahim İshak Davası'ndan Hareketle İslam Hukukunda Bir Evlenme Engeli Olarak 'Din Farkı' ve Osmanlı Uygulamasına Yansımaları

'Religious Difference' as an Impediment to Marriage with Reference to The Mariam Yahia Ibrahim Ishag Case of 2014 and Its Reflections to the Practices in the Ottoman Empire

*Nevin Ünal Özkorkut**

Özet

Evlenecek kişiler arasındaki din farkı, İslam hukukunda geçici bir evlenme engelidir. Kur'an'da Müslüman bir erkeğin ehl-i kitap olmak kaydıyla iffetli bir gayrimüslim kadınla evlenebileceği belirtilmiş, Müslüman kadın hakkında ise açık bir hükme yer verilmemiştir. Bazı mezhepler Müslüman erkeğin gayrimüslim kadınla evlilik yapmasına, çeşitli sebeplerle çok sıcak bakmamakla birlikte, çoğunluk görüşü bu tür evlilikleri onaylamaktadır. Evlilik kurumu içerisinde erkeği ön planda tutan geleneksel anlayış çerçevesinde, Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesine izin verilmemiştir. Sudan'da meydana gelen Meryem Yahya İbrahim olayında olduğu gibi, günümüzde de şer'i hukukun uygulandığı bazı ülkelerde kadına yönelik bu yasak devam etmektedir. Osmanlı Devleti'ne bakıldığında, ülkenin her yerinde ve her dönemde rastlanan bir uygulama olmamakla birlikte Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarla evlendikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Evlenme engeli, din farkı, ehl-i kitap, ihtida.

Abstract

Religious difference is considered as a temporary Impediment to marriage in the Islamic Law. The Qur'an states that a Muslim man can marry a virtuous non-Muslim woman belonging to the People of the Book but does not explicitly refer to a Muslim woman. Although various religious sects do not appreciate marriages between Muslim men and non-Muslim women for different reasons, the majority approves such

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi;
E-mail: nevinunalozkorkut@yahoo.com

marriages. On the other hand, marriage between a Muslim woman and a non-Muslim man is not allowed within the context of the traditional understanding in which the man is dominant in the marriage community. As in the Mariam Yahia Ibrahim Ishag case which took place in Sudan, this prohibition against women still continues in a number of countries applying Sharia law. When the practices in the Ottoman Empire are taken into account, it can be stated that although marriages between Muslim men and women belonging to the People of the Book were allowed, such marriages were not common in all regions and historical periods of the empire.

Keywords: Impediment to marriage, religious difference, the People of the Book, conversion.

Giriş

2014 yılı başlarında, Sudan'da bir kadın, ülkede uygulanan şer'î hukuk çerçevesinde, Hristiyan bir erkekle evli olduğu için yargılandı ve biri zina, diğeri irtidâd (dinden dönme) olmak üzere iki ağır suçtan hüküm giydi. Ortodoks Hristiyan bir anne ve Müslüman bir babanın çocuğu olarak dünyaya gelen ve küçük yaşta babası tarafından terkedilen 27 yaşındaki Meryem İbrahim, annesi tarafından Hristiyan kültürü ile yetiştirildi. 2012 yılında ABD vatandaşı bir Hristiyan ile evlendi ve bu evlilikten iki çocuğu oldu. Çocuklardan ilki, henüz 20 aylıkken annesiyle hapse girdi. Diğeri ise hapisanede doğdu. Çocuklar Hristiyan babaya verilmedi.

Sudan'da geçerli olan hukuka göre, ebeveyninden biri Müslüman olan herkes Müslüman sayıldığı ve Müslüman kadının Müslüman olmayan erkekle evlenmesi yasak olduğu için Meryem İbrahim'in evliliği geçersiz sayıldı; Meryem İbrahim, kendisinin Hristiyan olduğunu iddia etti. Mahkemenin, 12 Mayıs 2014'te tövbe edip İslam'a dönmesi için verdiği üç günlük süre sonunda da, Hristiyan olduğu, bu nedenle irtidâd suçu işlemiş sayılamayacağı şeklindeki ifadesinden dönmedi. Netice olarak, Sudan Ceza Kanununun evlilik dışı ilişkiyi düzenleyen 146. maddesinin ihlali nedeniyle 100 sopa cezasına ve irtidâdı düzenleyen 126. maddesinin ihlali nedeniyle de ölüm cezasına mahkûm edildi. Cezanın infazı, ikinci çocuğunu emzirmesi için gereken iki yıllık süre bitene kadar ertelendi.

Bu olay, başta Batı ülkeleri olmak üzere tüm dünyada büyük yankı uyandırdı ve yakından takip edildi. Yoğun tepkilerin de etkisiyle Meryem İbrahim beraat etti.¹

Meryem İbrahim'in evliliği, gerek özel hukuk, gerek ceza hukuku açısından birden fazla İslam hukuku konusunu içeren önemli sonuçlar doğurdu: İslam hukukunun evlenme engeli olarak düzenlediği din farkı, bu evlilikte doğan

¹ Olay hakkında detaylı bilgi için bkz., www.igfm.de/sudan-meriam-ibrahim/ (Erişim Tarihi 26 Haziran 2014)

çocuklar üzerindeki velayet hakkının kullanımı, zina ve irtidâd suçları. Aşağıda bu olaylar zincirinin kilit halkasını oluşturan “din farkı” incelenecek ve Osmanlı Devleti’ndeki durum örneklerle açıklanacaktır.

1- İslam Hukukunda Evlenme Engelleri

İslam hukukunda evlenme engelleri, sürekli ve geçici olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sürekli evlenme engelleri, kan hısımlığı, sıhri hısımlık ve süt hısımlığıdır. Buna göre, bir erkek, Nisa 23’te² sayılmış olan, dördüncü dereceye kadarki kadın akrabaları (kendi usul ve fûrûu ve onların fûrûu, anne veya babasının fûrûu ve onların fûrûu, dede ve ninelerinin yalnızca fûrûu), karısının usul ve fûrûu, usulün eşi, fûrûun eşi, süt usul ve süt usulün fûrûu, eşin süt usul ve fûrûu, süt usulün ve süt fûrûun eşleri ile evlenemez.³

Geçici evlenme engelleri ise din farkı, boşanma, iddet, dört evlilik, sıhri civar hısımlığı, evli kadınla evlilik, mülkiyet ilişkisi, ihramlı olmak ve liandır.

İslam hukukunda kocaya eşini tek taraflı olarak boşama yetkisi tanınmıştır. Ancak koca bu yetkiyi en fazla üç kez kullanabilir. Eşini üçüncü defa boşayan bir erkeğin onunla tekrar evlenebilmesi için, kadının iddet adı verilen bekleme süresini tamamladıktan sonra bir başka erkekle gerçek bir evlilik yapması, bu evliliğin de sona ermesi ve yine iddetin tamamlanması gerekir.

İddet, evliliğin sona ermesi durumunda kadının çeşitli sebeplerle yeni bir evlilik yapmadan önce beklemesi gereken süredir. İddet aynı zamanda erkekle eski karısının bazı yakın akrabaları arasında da geçici evlenme engeli oluşturmaktadır.

İslam hukukunda tek eşlilik öngörülmekle birlikte eşleriyle ilişkisinde adil olması kaydıyla bir erkeğin birden fazla kadınla aynı anda evli olmasına da izin verilmiş; fakat bu sayı dörtle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle aynı anda dört kadınla evli olan erkek, bu evliliklerden biri sona ermediği sürece yeni bir evlilik yapamaz.

Sıhri civar hısımlığı çerçevesinde, aralarında yakın kan veya süt bağı bulunan iki kadından biriyle evli olan bir erkek için, evlilik devam ettiği sürece diğer kadın açısından geçici evlenme engeli vardır. Örneğin bir erkek, iki kız kardeşle aynı anda evli olamaz.

² “Size şu kadınlarla evlenmek haram kılınmıştır: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kızkardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle birleştiğiniz hanımlarınızdan doğmuş olup evlerinizde oturan üvey kızlarınız -eğer anneleriyle birleşmemişseniz o takdirde sizin için bir günah yoktur- sulbünüzden gelen oğullarınızın karıları. İki kız kardeşi birlikte almanız da haram kılınmıştır. Eskide kalanlar müstesna. Allah çok affedici, çok merhametlidir.” Yaşar Nuri Öztürk, *Kur’an’ı Kerim Meali (Türkçe Çeviri)*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1995.

³ Geniş bilgi için bkz., Şamil Dağcı, “İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I (Sürekli Evlenme Engelleri)”, *AÜİFD*, Cilt:39, Sayı:1, Yıl: 1999, s.175-237.

Köle ile efendisi arasında mülkiyet ilişkisi bulunmaktadır ve efendi kölesiyle evlenemez. Böyle bir evlilik ancak efendinin kölesini azat etmesi halinde mümkün olabilir.

İbadet esnasında, başka zaman yapılmasında sakınca bulunmayan bazı eylemlerde bulunulamaz. Bu nedenle Hanefiler dışındaki üç sünni hukuk okulu da hac ibadetini ifa eden kişinin ihramlı olduğu sürece evlenemeyeceği kanaatindedir.

Karısına zina isnat edip de ispatlayamayan ve evlilik içinde doğan çocuğun nesebini reddetmek isteyen kocanın başvurduğu bir yol olan Lian, Maliki, Şafii, Hanbeli mezhepleri ile Hanefi mezhebi hukukçularından Ebu Yusuf ve İmam Züfer'e göre sürekli bir evlenme engeli iken, Ebu Hanife ve İmam Muhammed'e göre geçici bir evlenme engelidir.⁴

2- Geçici Bir Evlenme Engeli Olarak Din Farkı

Evlenecek kimseler arasındaki din farkı, sadece İslam'a özgü bir evlenme engeli olmayıp, Yahudi ve Hıristiyan kültüründe de mevcuttur. Fakat bu evlenme engeline İslam'ın yaklaşımı diğer iki dinden farklı olarak biraz daha esnektir. Öyle ki diğer iki din, din farkını kadın-erkek ayrımı yapmadan evlenme engeli sayarken, İslam hukuku, Müslüman erkek açısından kapıyı belli ölçüde aralamış, aşağıda detaylı olarak görüleceği üzere, Müslüman erkeğin ehl-i kitap⁵ bir kadınla evlenmesine izin vermiştir.⁶

a- Müslüman Erkek ile Ehl-i Kitap Kadının Evliliği

Bakara 221'de, "Müşrik kadınlarla, onlar iman edinceye kadar evlenmeyin. Özgürlüğünden yoksun inanmış bir kadın, müşrik bir kadından -müşrik kadın sizin hoşunuza gitse de- çok daha hayırlıdır. Müşrik erkeklerle de onlar iman edinceye kadar nikahlanmayın. İnanmış bir köle, müşrik bir erkekten -o

⁴ Geçici evlenme engelleri hakkında geniş bilgi için bkz., Şamil Dağcı, "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)", *AÜİFD*, C.41, Sayı:1, Yıl: 2000, s.137-194.

⁵ Kaynağı ilahi vahiye dayanan dinin mensupları. Hanefiler ve Hanbelilerin bir kısmı, ehl-i kitabın kapsamını geniş tutarken, Şafiiiler sadece Yahudileri ve Hıristiyanları ehl-i kitap saymıştır. Dağcı, (2000), s.140,149. Kuran'da genellikle Yahudi ve Hıristiyanlar için kullanılırken, İslamın yayılmasıyla kapsamının genişlediği hususunda geniş bilgi için bkz., Remzi Kaya, "Ehl-i Kitap", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, Yıl:1994, s.516-519. Müslüman erkeklerin, ehl-i kitap sayılıp sayılmadıkları hususu tartışmalı olan Sâbiiler, Mecûsiler ve Mazdeistlerle evlenip evlenemeyecekleri konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin Sâbiiliği Hıristiyanlığın bir alt dalı kabul eden Ebu Hanife ve İmam Şafii'ye göre Sâbiilerle evlenilebilir iken, onları putperest olarak gören İmameyn ve Malikilere göre, Müslüman bir erkek bir Sâbii ile evlenemez. Dağcı, (2000), s.152-153.

⁶ Yahudilik ve Hıristiyanlıktaki duruma ilişkin geniş bilgi için bkz. Ali Aslan Topçuoğlu, "Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku'na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.10, Sayı: 2, Yıl:2010, s.84-89.

hoşunuza gitse de- daha hayırlıdır. Bu müşrikler sizleri ateşe çağırır..." hükmüyle, kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın, bir Müslümanın, müşrikle⁷ evlenmesi yasaklanmıştır. Benzer şekilde Mümtehine 10'daki "Ey iman sahipleri! Mü'min kadınlar hicret ederek size geldiklerinde onları imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir ya! Eğer onların mü'min kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kafirlere döndürmeyin. Ne bu mü'min kadınlar o kafirlere helaldir, ne de o kafirler bunlara helaldir. Bu kadınlar için harcadıklarınızı o kafirlere geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz takdirde, bu kadınları nikahlamanızda sizin için bir sakınca yoktur..." hükmüyle de müşrik kadın ve erkeklerle evlilik genel olarak yasaklanmıştır. Maide 5'teki, "...mümin kadınların iffetlileriyle, sizden önce kendilerine kitap verilmiş olanların iffetli kadınları da⁸ size helaldir." hükmü ile ise Kur'an, Müslüman erkeğe iffetli bir ehl-i kitap olması kaydıyla Müslüman olmayan bir kadınla evlenme izni vermiştir.⁹ Fakat ayetlerde açıkça ifade edildiği üzere Kuran'ın asıl öngördüğü evlilik, iki Müslüman arasında gerçekleşen evliliktir.¹⁰

Çocuğun dini ve ahlaki eğitiminde annenin önemli rol oynaması sebebiyle bazı İslam hukukçuları, ehl-i kitap kadınlarla evlenmeyi mekruh, yani yasaklanmamakla birlikte yapılması çok da arzu edilmeyen bir eylem olarak kabul etmişlerdir. Örneğin, Müslüman bir erkeğin, evlendiği ehl-i kitap kadını dinini değiştirmeye zorlama ya da onun kendi inancının gereklerini yerine getirmesine engel olma hakkının olmaması; annenin çocuğun aile içi eğitimi üzerinde önemli etkisinin bulunması gibi birçok hususu dikkate alan Maliki mezhebine göre bu tür bir nikah mekruh sayılmıştır. Çünkü Müslüman erkekle evli gayrimüslim kadın, İslam'ca yasak sayılan şeyleri yiyip içebilecek, çocuklarına da yedirebilecek; hamileyken ölmesi durumunda, babasına bağlı olarak Müslüman olan çocuk da annesinin bağlı olduğu dinin mensuplarının gömüldüğü mezarlığa gömülecektir.¹¹

⁷ Sözlük anlamı "ortak olmak", "ortak koşmak" olan iştirakten gelen şirk kelimesi, Allah'ın ortağı, benzeri, dengi bulunduğu inanmak demektir. Şirk koşana da müşrik denmektedir. Mustafa Sinanoğlu, "Şirk", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.39, Yıl:2010, s.193-198.

⁸ Ayetteki "muhsan" sözcüğü ile "özgür ve iffetli" ehl-i kitap kadınların kastedildiği yönünde görüşler de bulunmakla birlikte, İslam hukukçularının genel görüşünün, burada kastedilenin "iffetli" ehl-i kitap kadınlar olduğuna dair bkz., H. İbrahim Acar, "Evlenme Engeli Olarak Din Farkı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:17, Yıl:2002, s.30; Topçuoğlu, s.97. Konuya ilişkin geniş bilgi için bkz., Selma Eşkan, *İslâm Aile Hukukunda Evlilik Engeli Olarak Din Farkı Problemi*, (Basılmamış Doktora Tezi), 2007, s.66 vd.

⁹ Bu kuralın Mekke'nin fethedildiği, ehl-i kitap olanlarla aile hukuku alanında da iyi ilişkilerin kurulmaya çalışıldığı günlerde konulduğu hususunda bkz., Topçuoğlu, s.93.

¹⁰ "Zeyd-i müslim kitâbiyye olan Hind-i nasrâniyyeyi tezevüc etmek câiz olup lâkin etmemek evlâ olur mu?" el-cevâb: "Olur." *Cerîde-i İlmîyye Fetvaları*, Hazırlayan: İsmail Cebeci, Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 1, Klasik Yayınları, İstanbul 2009, s.119.

¹¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslâmiyye ve İslabâtı Fıkhiyye*"Kamusu, C.II, İstanbul Ü. Hukuk Fak. Yayını, İstanbul 1950, s.109-110; Topçuoğlu, s.101.

Yahudilerin, Üzeyir'i, Hıristiyanların da İsa'yı Tanrının oğlu olarak kabul etmeleri (Maide 18, Tevbe 30) dolayısıyla bu iki dine inanların da müşrik sayılacağı, böyle bir kadınla Müslüman bir erkeğin evlenemeyeceği ve Müslüman bir erkeğin sadece İslam devleti egemenliğinde yaşayan (zimmi) ehl-i kitaplarla evlenebileceği şeklinde görüşler de bulunmaktadır.¹² Ancak mezhep görüşleri çoğunlukla Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla evlenebileceği yönündedir.

“Dinde zorlama yoktur...” ilkesi¹³ çerçevesinde İslam, Müslüman erkekle evlenen ehl-i kitap bir kadını dinini değiştirmeye zorlamamaktadır. Böyle bir evlilik yapan kadın İslam'ı ancak kendisi isterse seçer. Bu olguya rağmen ehl-i kitap bir kadınla evlenmeye izin verilmesinin nedeni, kadının semavi bir dine mensup olması dolayısıyla İslam'ı kabul etme ihtimalinin yüksek bulunması ve bu durumun İslam'ın yayılmasına katkıda bulunacağıdır.¹⁴ Ancak Müslüman erkek-ehl-i kitap kadın evliliği için getirilen bu gerekçe, evlilikte erkeği ön planda tutan İslam aile anlayışına uygun olarak, Müslüman kadınla gayrimüslim erkeğin evliliğinde dikkate alınmamıştır.

Osmanlı uygulamasına bakıldığında, konuyla ilgili araştırmalar, İslam hukukunda Müslüman erkeğe izin verilmiş olmasına rağmen bu tür evliliklerin İmparatorluğun her döneminde ve her yerinde sıklıkla görülen bir uygulama olmadığını ortaya koymaktadır. Karma evliliklerin daha ziyade ya olağanüstü dönemlerde Devletin teşvikiyle yapıldığı ya da Müslim ve gayrimüslimlerin daha iç içe yaşadıkları bölgelerde gerçekleştiği; Müslüman erkeklerin yanı sıra mühtedi yani İslam'ı sonradan kabul eden erkeklerin de gayrimüslimlerle evlendikleri veya İslam'ı kabul etmeden önceki dönemde yaptıkları evlilikleri sürdürdükleri; Müslüman erkeklerle evli oldukları halde eski dinini muhafaza eden kadınlar da bulunmakla birlikte özellikle mühtedi erkeklerle evli gayrimüslim kadınların dinlerini değiştirmedikleri, fakat bunun aksini gösteren örneklerin de bulunduğu görülmektedir.

Kuruluş Döneminde İznik'te dul Hıristiyan kadınların Orhan Gazi'nin emriyle gazilerle evlendirildiğini Aşıkpaşazade'den aktaran Adıyeke, bu tür evliliklerin daha ziyade böyle olağanüstü dönemlerde gerçekleştiğini ifade etmektedir.¹⁵ Yine Adıyeke'nin çalışmasında, Girit'in fethi ile burada Müslüman nüfus oluşturabilmek için Müslüman erkeklerin ehl-i kitap kadınlarla evliliğinin bir yöntem olarak benimsendiğine işaret edilmekte ve aslında bu evliliklerde çoğunlukla erkeğin doğuştan Müslüman olmadığı, İslamiyeti sonradan seçtiğinin kayıtlardan anlaşıldığı belirtilmektedir.¹⁶

¹² Geniş bilgi için bkz., Dağcı,(2000) s.145-147,151; Topçuoğlu, s.95 vd; Acar, s.29-30.

¹³ Bakara 256. ayet.

¹⁴ Acar, s.32-33.

¹⁵ Nuri Adıyeke, “Girit'te Cemaatler Arası Evlilikler”, *Kebikeç*, C.16, Yıl:2003, s.18.

¹⁶ Adıyeke, s.19 vd.

17. yüzyılda Ermeni-Müslüman tebaa ilişkilerini Urfa örneğinde inceleyen Üner, iki grup arasındaki yoğun ilişkilere rağmen Müslüman erkeklerin gayrimüslim kadınlarla evlenmeyi tercih etmediklerini, üstelik bazı örneklerde görüldüğü üzere, İslamiyeti sonradan kabul eden evli erkeğin, karısını da İslam'a davet ettiğini, kadının reddetmesi üzerine de onu boşadığını belirtmektedir.¹⁷ 16. yüzyıl sonlarından 17.yüzyıl ortalarına kadarki dönemde Kıbrıs'ta yaşayan Müslüman ve Hıristiyan tebaayı konu alan çalışmasında Jennings, Müslüman erkeklerle Rum kadınlar arasındaki evliliklerin alışılmış bir durum olduğunu şer'iyeye sicillerinden örneklerle göstermektedir. Jennings'in çalışmasında sunduğu örneklerden, mühtedi erkeklerin de, karılarını İslam'a davet edebildikleri, davetin reddi durumunda da evliliği sonlandıradıkları görülmektedir. Örneğin 1610 yılında, Mustafa bin Abdullah, üç ay önce Müslüman olduğunu ve karısı Lena bint Vasil'i de İslam'a davet ettiğini; fakat kadının kabul etmediğini belirterek, mümkün olan en kısa zamanda onu boşamak istediğini mahkeme huzurunda beyan etmiştir.¹⁸

Özkul ise Kıbrıs üzerine yaptığı çalışmasında, Ada'daki örneklerde, eşi İslam'ı seçen gayrimüslim kadının genellikle dinini değiştirmediklerini görüldüğünü belirtmektedir.¹⁹ Yine Kıbrıs'ın esas alındığı bir başka çalışmada, 1839-1856 yılları arasında Kıbrıs'ta Türklerle Rumlar arasında yapılmış yalnızca iki evliliğin kaydına ulaşıldığı ve bu evliliklerde de kadının dinini değiştirmedikliği ifade edilmektedir.²⁰ Bu çalışmanın esas aldığı dönem, artan ulus bilincine bağlı olarak Osmanlı tebaası arasındaki ayrışmanın arttığı bir dönemdir ve bu nedenle bölgede karma evliliklere eskiye oranla daha az rastlanması doğaldır. Nitekim Adıyeke de, karma evliliklerin Girit'te 1821 Yunan isyanına kadar sıkça görüldüğünü belirtmektedir.²¹

Kurt da, Bursa şer'iyeye sicillerine göre Osmanlı aile yapısını incelediği çalışmasında, Tanzimat Dönemi'nde bu bölgedeki Müslüman erkeklerin zimmi kadınlarla evlenmeyi tercih etmediklerini, fakat mühtedilerin, gayrimüslim karılarıyla evliliklerini devam ettirdiklerini aktarmaktadır.²²

Osmanlı Devleti'nde, bölgelere ve dönemlere göre değişen yoğunlukta karma evlilikler yapılmış olmakla birlikte, bu evliliklerin yapılması, farklı hukuki,

¹⁷Mehmet Emin Üner, "XVII. Yüzyılda, Müslim-Gayrimüslim İlişkilerinin Olumlu Bir Örneği: Urfa'da Müslüman-Ermeni İlişkileri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı:43, Yıl:2006, s.112.

¹⁸ Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, New York and London, 1993, s.29, 141.

¹⁹ Ali Efdal Özkul, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasındaki İslâmiyete Geçmede (İhtida) Kadınların Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:13, Yıl: 2010, s.225.

²⁰ Celâl Erdönmez, *Şer'iyeye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta 2004, s. 162.

²¹ Adıyeke, s.19 vd.

²² Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876) -Sosyo-Ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler-*, Sentez Yay., Ankara 2013, s.30.

hatta siyasi sorunları da beraberinde getirmesi açısından kolay olmamıştır ve bu tür evliliklerin bir kısmında kadınların kendi dinlerini muhafaza etmek yerine İslam'ı seçmiş olmalarında bu sorunların da önemli bir etkisi olmuştur. Öncelikle İslam'da eşler arasındaki uyumda inanç birliğine büyük önem atfedilmesi, erkeğin aile reisi olduğu düşüncesi ve çocuğun aile içi eğitiminde annenin önemli rol oynaması dolayısıyla, annenin gayrimüslim oluşunun, çocukların Müslüman kültürüyle yetiştirilmesine olumsuz etki yapacağından duyulan kaygı, karma evliliklerin başlıca zorluklarıdır.

Bunun yanı sıra örneğin Müslüman bir erkekle evlenip, kendi dinine göre yaşamaya devam eden gayrimüslim kadın, eşi ya da çocukları öldüğünde İslam miras hukukunda din farkı mirasçılığa engel teşkil ettiği için onların mirasçısı olamayacak, kendisi öldüğünde onlara miras yoluyla bir şey bırakamayacaktır.²³

Yine böyle bir evlilik yapan kadın, evlilik sona erdiğinde belki çocuklarını dilediği kadar yanında tutamayacaktır. İslam hukukunda evliliğin sona ermesiyle çocukların bakım ve terbiyesi için öncelikle annenin yetki ve sorumluluğuna (hidâne hakkı) bırakılması söz konusudur. Aslında velâyet hakkının bir parçasını oluşturan hidâne hakkı, evlilik birliği devam ederken de anne tarafından kullanılmakla birlikte, esas itibarıyla evliliğin sona ermesiyle önem kazanmaktadır. Hanefi hukukuna göre, bu hakkın süresi erkek çocuklarında 7, kız çocuklarında bülûğa erinceye kadar, anne veya anneanne dışındaki bir kadının üstlenmesi durumunda ise 9 yaşına kadardır.²⁴ Fakihlerin genel yaklaşımına göre, Müslümanların hem Müslümanlar hem de gayrimüslimler; gayrimüslimlerin ise kendi din mensupları üzerinde hidâne hakkı bulunmaktadır. Hanefi ve Maliki hukuklarında ise, zimminin de Müslüman üzerinde hidâne hakkının bulunduğu kabul edilmiştir. Hanefilere göre, bu durum sadece kadınlara özgü bir ayrıcalıktır ve çocuğun 7. yaşına kadar mümkündür. Gayrimüslimin Müslüman üzerinde velayeti kabul edilmediğinden,²⁵ bu hakkı bir tür velayet olarak gören Şafii, Hanbeli ve bir grup Maliki için ise böyle bir durum söz konusu değildir.²⁶ Aşağıdaki örneklerde de görüleceği üzere Osmanlı uygulamasında gayrimüslim anne esas itibarıyla hidâne hakkını kullanabilmiştir.

²³ Zimmi ebeveyni öldüğünde, ölümden sonra ihtida eden çocuklarına mirastan pay verildiğini gösteren örnek olaylar için bkz., *İstanbul Kadı Sicilleri*, İstanbul 12, C.16, Sayfa: 501, Hüküm no:628, Orijinal Metin No:56b-1, Eyüb 61, C.27, Sayfa:110, Hüküm no:94, Orijinal metin no: (18 a-2) ve Eyüb 90, C.31, Sayfa:275, Hüküm no:292, Orijinal metin no: (42a-3). Mühtedinin, zimmi anne-babasının mirasçısı olabildiğine fakat muris olduğu takdirde terekesinin gayrimüslim akrabalarına değil, beytülmale kaldığına ilişkin örnekler için bkz. Halide Aslan, *Tanzimat Döneminde Din Değiştirme Hareketleri (1839-1876)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2010, s.168-169. Müslümanlarla zimmilerin birbirlerine vasiyet yoluyla bir şey bırakmaları ise mümkündür. Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, TTK Yay., Ankara 1989, s.15.

²⁴ Ali Bardakoğlu, "Hidâne" TDV, *İslam Ansiklopedisi*, C.17, Yıl:1998, s. 467, 471.

²⁵ Tevbe 71, Maide 51 ve Âli İmran 28. ayetler.

²⁶ Bardakoğlu, "Hidâne", s.468-469.

Müslüman bir erkekle evli olan gayrimüslim kadın, fiil ehliyeti olmayan ya da eksik olan kimseleri koruma ve mallarını yönetme yetki ve sorumluluğunu ifade eden vesayet hakkını da kullanamayacaktır. Fakihlerin, vasiinin Müslüman olması gerektiği hususundaki görüş birliği²⁷ nedeniyle Osmanlı Devleti'nde de, baba öldüğünde, çocukların mallarının idaresi konusunda gayrimüslim anneye yetki verilmediği, vasi olarak bir Müslümanın tayin edildiği görülmektedir.

1663 tarihine ait aşağıdaki örnekte, mühtedi Receb öldüğünde, çocuklarının bakım ve terbiyesi Hıristiyan annelerine bırakılmış; vasi olarak ise Mehmed Beşe b. Receb tayin edilmiştir:

*"Vesâyet Medîne-i Galata müzâfâtından Marmara adasında vâki' Povastiyo nâm karye abâlisinden hâl-i küfründe ismi Dimitraki ve şeref-i İslâm ile müşerref olduğundan sonra Receb olup ba'dehû vefât eden kimesnenin sulbî sagır oğlu ve sulbiye sagire kız olup bi hakki'l-hidâne vâlideleri Hristiyya bt. () nâm nasrâniyyenin bacir ve terbiyesinde olan Mustafa ve Hatice'nin tesviye-i umûru için bir vasî lâzım olmağın işbu hâmilü'l-kitâb Mehmed Beşe b. Receb sagırân-ı mezburâna vasî nasb ve ta'yîn olundukda ol dahi vesâyet-i merkûmeyi kabûl ve bîdemâtin edâya ta'abbüd etmeğın mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi't-tâsi' aşer min Şevvâli'l-mükerrerem sene 1073."*²⁸

1600 yılına ait bir davada ise, Müslüman kocasının boşadığı ve ortak çocuklarını kaçırmakla suçladığı gayrimüslim kadınla ilgili olarak mahkeme, İslamiyeti kabul ettiği takdirde çocuğun yedi yaşına kadar kendisine bırakılacağına karar vermiştir.²⁹ Hanefî mezhebinin zimmi kadına tanıdığı yukarıda da ifade edilen imkanı göz önünde bulunduran Laiou tarafından da belirtildiği üzere, baba anneyi, çocuğu Hıristiyanlığa döndürmekle suçladığı için, mahkemenin, hidâne hakkını annenin İslamiyeti kabul etmesi şartına bağladığı görülmektedir.³⁰

17. yüzyıl sonlarındaki bir olayda, Müslüman kocası ölen ve İslamiyeti henüz kabul etmiş olan Fatma'ya mahkeme tarafından, dört yaşındaki çocuğunun vasisi olma hakkı tanınmış; bir diğer olayda ise gayrimüslim dul eşi, mahkeme vasi tayin etmemiştir.³¹ Benzer şekilde 17. yüzyıl sonlarında Vidin'de yaşanan bir başka olayda, Müslüman kocası Ahmet öldüğünde, mahkeme, çocukların vasilğine Hıristiyan İvana'yı değil, Müslüman bir erkeği atamıştır. Bu olayda kaybettiği Müslüman kocasının varisi olamayan üç çocuk annesi ve dördüncü çocuğuna hamile İvana, ancak İslam'ı kabul edip Fatime adını

²⁷ Ali Bardakoğlu, "Vesâyet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.43, Yıl:2013, s.66-67.

²⁸ *İstanbul Kadı Sicilleri*, İstanbul 12, C.16, s.197, Hüküm No:160, Orijinal Metin No: (13b-5).

²⁹ Sophia Laiou, "Osmanlı Dünyasında Hıristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer'îye Mahkemelerinde Açtığı Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları" *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, Derleyenler: A.Buturović-İ.C.Schick, Çeviren: Güliz Erginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009, s.265.

³⁰ Laiou, s. 265. Çalışmada mahkeme kararı bulunmadığı için, bu durumun kararda mı belirtildiği yoksa yazarın tespiti mi olduğu anlaşılamamaktadır.

³¹ Laiou, s.264.

aldıktan sonra, ölen çocuğunun mirasçısı olabilmış, diğer çocuklarına kalan mirastan da belli bir miktar nafakaya hak kazanabilmiştir.³²

İvana örneği, Osmanlı uygulamasında karma evlilik yapan ehl-i kitap kadınların, evlilikleri süresince kendi dini inanışlarını devam ettirdikleri durumlarda bile bu tür evliliklerin yarattığı çeşitli sıkıntılar nedeniyle evlilik bittikten sonra da ihtida edebildiklerini göstermektedir.

Bir gayrimüslimle evliliğinden çocukları bulunan ehl-i kitap bir kadının ihtida etmesi halinde çocuklarının da, İslam hukukunda çocuk, “hayırlı olanın tercihi” kuralı çerçevesinde Müslüman olan ebeveyne tâbi olduğundan, şer’an Müslüman olduğu kabul edilmektedir.³³ Bu durum da, beraberinde yeni bazı hukuki sorunları getirebilmiştir:

Aşağıdaki örnekte, Ermeni kocası Mosis’ten ayrılan ve Mehmet’le evlenen mühtediye Fatıma’nın, annelerine bağlı olarak Müslüman olmalarına hükmedilen çocukları üzerindeki hidâne hakkı, başka bir erkekle evlendiği için sona erdiğinden,³⁴ çocukların babalarıyla kalmaları durumunda Hıristiyanlaşabilecekleri gerekçesiyle bakım ve terbiyesinin kendisine bırakılmasını istediği görülmektedir:

“Mahmiye-i İstanbul’da Sultanbamamı kurbunda Kefeli mahallesi sâkinelerinden Fâtıma bt. Abdullab nâm mühtediye meclis-i şer’-i şerif-i şâmihi’-imâd ve mahfil-i dîn-i münîf-i râsibü’l-evtâdda bâl-i küfründe zevci olan Mosis v. Bâli nâm Ermeni muvâcebesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm edip mezbur Mosis’in firâşından mütevellid olup bana tebâ’iyet ile İslâm’larına hüküm olunup hâlâ yedi yaşında olan sadrî sagir oğlum ile dört yaşında olan sadriye sagire kızım Aîşe’yi bi hakeki’l-hidâne terbiye ve imsâk üzere iken neşimi sagirân-ı mezburâna ecebî olan Mehmed nâm kimesneye tezcîc edip benden hakek-ı hidâne sâkât olmağla sagirân-ı mezburânı hidânemden almış idi, lâkin ülfet-i küfret ve tanassur ihtimâli olmağla sagirân-ı mezburânı bâkim-i muvakkî-i sadr-ı kitâb tûbâ-leh ve hüsnü me’âb hazretleri bana teslim ben dahi tesellüm edip sagirân-ı mezburânı ücretsiz besleyip kendi malımdan teberru’an infâk ve iksâ eylemeğe ta’abbüd eyledim dedikede gibbe’t-tasdûki’ş-şer’î mâ vaka’a bi’t-taleb ketb olundu. Fi’l-yevmi’l-hâdî aşer min Cumâdelülâ li sene seb’a ve seb’in ve elf.”³⁵

³² Svetlana Ivanova, “Hıristiyan Rumeli Kadınları, Evlilik Sorunları ve Kadı Sicilleri (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, Derleyenler: A.Buturović-İ.C.Schick, Çeviren: Güliz Erginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009, s.198.

³³ Bkz., Aslan, s.84; Ömer Nasuhi Bilmen, “*Hukukî İslâmiyye ve İslahatı Fıkhiyye*”Kamusu, C.III, İstanbul Ü. Hukuk Fak. Yayını, İstanbul 1951, s.402-403. “Zeyd-i zimmi binâyetillâhi te’âlâ islâma gelmekle evladının kaç yaşında oluncaya değin islâmına hüküm olunur? El-Cevab: On iki yaşı tamam edip “balığ oldum” diyenden kalanının islâmına hüküm olunur.” M.Ertuğrul Düzdağ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1972, s.90.

³⁴ Bardakoğlu, “Hidâne”, s.470.

³⁵ *İstanbul Kadı Sicilleri*, BAB 03, C.17, s.160, Hüküm No:114, Orijinal Metin No: (15b-3).

1913 tarihli bir olayda da, kendi rızasıyla İslam'ı seçen ve Abdurrahman ile evlenen Leyla'nın, önceki eşinden olup, kendisiyle birlikte Müslüman olan çocuklarını kaçırarak Varna'ya götürülen gayrimüslim eski eşinin ölümü üzerine kimsesiz kalan çocukların kendisine teslimini istediği görülmektedir.³⁶

Bir diğer sorun, Müslüman erkeklerle evlenen ehl-i kitap kadınların kendi cemaatleri tarafından dışlanabilmeleri ve hatta cezalandırılabilmesidir.

Özkul, Kıbrıs'ta Ortodoks Kilisesinin karma evlilikleri önlemek istediğini, evlenenleri cezalandırmak için, onları evlilikleri sona erdiğinde bile Kiliseye kabul etmediğini belirtmektedir.³⁷ Osmanlı Devleti'nde, ayrı dinlere mensup olanlar arasındaki evliliklerin ender görüldüğüne, bazen de tacirlerin ya da memurların gittikleri yerlerde Hıristiyan kadınlarla geçici evlilikler (mut'a) yaptıklarına işaret eden Ortaylı, karma evlilikleri önlemek için cemaatlerin çaba sarfettiğini ifade etmektedir.³⁸ Osmanlı dönemi Balkan kadınları hakkındaki çalışmasında, Müslüman erkeklerle Hıristiyan kadınlar arasındaki süreli evliliklere de değinen Laiou, bu tür evliliklerin 17 ve 18. yüzyıllarda Ege adalarında ve Balkanlarda yaygın bir biçimde uygulandığını; Kilisenin bu evlilikleri zina olarak nitelendirdiğini ve önlemeye yönelik tedbirler almaya çalıştığını aktarmaktadır.³⁹

1917'de, İstanbul Polis Müdüriyeti Umumiyesi'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen Tezkere'de de, ihtida ettiği ve polis memuru Fahri Efendi ile evleneceği için Rum metropolidi tarafından kandırılarak Rum hastanesine gönderilen ve burada aç bırakılıp, işkenceye maruz kalan Katrina adlı kadının şikayeti üzerine yapılan incelemede, söz konusu hastanede Müslümanlarla ilişkisi olan bu durumdaki başka kadınların da patrikhane tarafından aynı şekilde tutulduklarının ve işkence gördüklerinin anlaşıldığı, kadınların ailelerine teslim edildiği ve düzenlenen evrakın zanlılar hakkında gereğinin yapılması için adliyeye gönderildiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra Tezkere'de, Rum ve Ermeni hastanelerinde bu şekilde tutulan başka kimselerin de bulunabileceği düşüncesiyle adı geçen hastanelerde de İstinaf müdde-i umumisi tarafından inceleme yapılmasının lüzumuna işaret edilmiştir.⁴⁰

Bir başka sorun, İslam'ı seçen gayrimüslim kadınların din değiştirmelerine aileleri tarafından gösterilen büyük tepki ve bu tepkinin yarattığı ölüme kadar varan olumsuz sonuçlardır. Örneğin 1901 tarihli bir olayda, İslamiyeti kabul edip bir Müslüman ile evlenen kadın, sekiz yıl sonra Atina'dan gelen kardeşleri

³⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.İ.UM 42/5, 21 S 1334.

³⁷ Özkul, s.225.

³⁸ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yay., İstanbul 2001, s.74.

³⁹ Laiou, s.258.

⁴⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.EUM.3.Şb., 25/22, 15 C 1336. Ancak devamındaki yazışmalarda, adı geçen hastanelerdeki incelemelerde burada bulunanların kendi arzularıyla tedavi gördüklerini, kimseden şikayetçi olmadıklarını beyan ettikleri görülmektedir.

tarafından öldürülmüş; kardeşleri, onu İslam'ı seçtiği için öldürdüklerini itiraf etmişlerdir.⁴¹ Örnek olay, olaya ilişkin belgede, kadının Müslüman bir erkekle evlenmek gayesiyle veya evlendiği için mi ihtida ettiği; ya da ihtida ettiği için mi evlendiğine dair bilgi bulunmamakla birlikte, farklı dinlere mensup kimseler arasındaki evliliklerin dönemin şartları içerisinde kolay olmadığını göstermek açısından önemlidir. Çünkü bu tür olaylarda, İslam'ı seçtiği için cezalandırılan kadının bu tercihi, evlendiği Müslüman erkek ve ailesi için de birçok tehlikeyi beraberinde getirebilmiştir. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, içte ve dışta meydana gelen etnik ayrışmaların ve milliyetçi siyasi gelişmelerin de etkisiyle, bu tür olayların yaşandığı görülmektedir.⁴²

Hatta böyle kriz dönemlerinde, “din farkı, evlilik ve ihtida”nın bir araya gelmesiyle, 1876 tarihli Selanik Olayı'nda olduğu gibi, çok daha ağır bedellerin ödendiği de görülmektedir. Balkanlarda siyasi bunalımın iyice tırmandığı bir döneme denk gelen bu olayda, Hıristiyan bir kızın Müslüman bir erkeğe aşık olması ve bu uğurda dinini değiştirme girişimi kötü sonuçlanmıştır. Evlenmek istediği gencin ailesinin, kendisinden İslamiyeti kabul ettiğini gösteren resmi belge istemeleri, aksi halde kendisini kabul edemeyeceklerini söylemeleri üzerine, genç kızın resmi işlemleri yapmak için gittiği Selanik'te Yunanlı bir grubun müdahalesiyle karşılaşmış; din değiştirme çabasının bir Hıristiyan-Müslüman çatışmasına dönüştüğü olayda Fransız ve Alman konsololar öldürülmüştür.⁴³

b- Müslüman Kadın ile Ehl-i Kitap Erkeğin Evliliği

Müslüman bir erkek ya da kadının müşriklerle evlenmesi Bakara 221⁴⁴ ve Mümtehine 10'da yasaklanmıştır.⁴⁵ Maide 5'te, Müslüman erkeğin ehl-i kitap olan bir gayrimüslim kadınla evlenmesi mümkün kılınmış; Müslüman kadının ehl-i

⁴¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y.MTV 221/132, 25 C 1319.

⁴² İslamiyeti seçerek Müslüman bir erkekle evlenmenin kadının ailesi ve cemaati tarafından hiç de hoş karşılanmadığını gösteren benzer örnekler için bkz. Aslan, s. 46 vd. ile 154 vd.

⁴³ Mithat Aydın, “Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakışı”, *OTAM*, Sayı:18, Yıl:2005, s.39-43.

⁴⁴ Bakara 221'deki “müşrik” sözcüğü ile ehl-i kitapların da kastedildiği yönündeki görüş için bkz, Nihat Dalgın, “İslam Hukuku Açısından Müslüman Bayanın Ehl-i Kitap Erkeklerle Evliliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Yıl: 2003, s.135; Topçuoğlu, s.102.

⁴⁵ Mümtehine 10'da geçen “kafir” sözcüğünün, sadece müşrikleri değil, ehl-i kitabı da kapsadığı ve Müslüman kadınların ehl-i kitap da olsa Müslüman olmayan erkeklerle evlenemeyeceği konusundaki görüşler hakkında geniş bilgi için bkz. Dalgın, s.136; Kafir sözcüğünün genel anlamda, sadece müşrikleri değil, Hz Muhammed'in peygamberliğine karşı olumsuz yaklaşımları nedeniyle ehl-i kitapları da kapsadığı; Mümtehine 10'da ise sadece müşrikleri ifade ettiği, ayette kastedilenin Mekke'li müşrikler olduğu; Medine'ye hicret edip Müslümanlara sığınan ve müşriklere iade edilmek istemeyen mümin kadınlara sığınma hakkı verilmesine ilişkin olduğu hususunda detaylı bilgi için bkz. Eşkan, s.79-84.

kitap erkekle evlenip evlenemeyeceği konusu ise Kur'an'da açıkça düzenlenmemiştir. Bu nedenle ehl-i kitapla evlilik hususunda din farkının evlenme engeli oluşu, esas olarak Müslüman kadın açısından önem taşımaktadır. İslam hukukçuları, yukarıda belirtilen ayetlere dayanarak, Müslüman kadının ehl-i kitap bir erkekle evlenemeyeceğini söylemektedirler. Peygamberin, "biz ehl-i kitap kadınlarla evlenebiliriz, ancak onlar bizim kadınlarımızla evlenemezler" şeklindeki sünneti⁴⁶ de bu konudaki yasağın temeli olarak gösterilmektedir. Ancak, bu hadisin zayıf olduğuna ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Ayrıca Müslüman kadının ehl-i kitap erkekle evlenemeyeceği hususunda, fakihler arasında görüş birliğinin yani icmanın bulunduğu da ifade edilmektedir.⁴⁷

Müslüman kadının Müslüman olmayan bir erkekle evlenemeyeceği hususu, 1917 tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin 58. maddesinde de "Gayr-ı müslimin bir müslimeyi tezevvücu bâtildir" cümlesiyle hükme bağlanmıştır.⁴⁸

Konuya günümüz koşullarını da dikkate alarak, klasik görüşten farklı yaklaşan akademisyenler de bulunmaktadır. Örneğin Öztürk, açıkça yasaklanmamış olan bir şeyin serbest olduğu kuralını hatırlatmakta, Kuran'da ehl-i kitap erkeklerle evlenmenin yasaklanmadığını, onlarla yapılacak evlilikte dikkatli olmanın gerekliliğinin ima edildiğini belirtmektedir. Yazar, siyasi ve sosyolojik gerekçelerle böyle bir yasağın getirilebileceğini de ifade etmektedir.⁴⁹ Kuran'da, Müslüman kadınların ehl-i kitap erkeklerle evlenmelerine ilişkin bir yasak bulunmadığını belirten Atay, evlenmenin müctehitlerin içtihatlarına ve zamanın şartlarına göre verilmiş sosyal bir hüküm olduğuna işaret etmektedir.⁵⁰ Acar da, eşlerin değişen toplumsal rolleri dikkate alınarak sorunun sosyolojik ve psikolojik gerekçelerle açıklanmasının daha uygun olacağını ifade etmektedir.⁵¹

Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlilikleri konusu, 2002 yılında düzenlenmiş olan Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı'nda da tartışılmıştır. Katılımcıların çoğunluğunun, Kuran'da Müslüman kadını ehl-i kitap erkeğin evliliğine ilişkin yasaklayıcı bir kuralın bulunmadığı hususunda hemfikir oldukları⁵² toplantıda, katılımcılardan, Mehmet Aydın, Müslüman

⁴⁶ Taberi, Câmîu'l-Beyân an Te'vili Ayî'l-Kur'an, II, s.378'den ileten, Dalgın, s.137; Topçuoğlu, s.106.

⁴⁷ Detaylı bilgi için bkz., Acar, s.35-40; Dalgın, s.136 vd; Eşkan, s.75 vd; Topçuoğlu, s. 102-107.

⁴⁸ M.Âkif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Ü. İlahiyat F. Vakfı Yay., İstanbul 1985, s.251. 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu hazırlanırken de, 112. maddede bu engele yer verildiği, daha sonra çıkarıldığı hususunda bkz. Esat Arsebük, *Medeni Hukuk*, C.II, Ankara Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara 1940, s. 634.

⁴⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'andaki İslam*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2013, s. 312.

⁵⁰ Hüseyin Atay, *Kur'ana Göre Araştırmalar I-III*, Atay Yayinevi, Ankara 1997, s. 62.

⁵¹ Acar, s.40-41.

⁵² *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-I* (15-18 Mayıs 2002 İstanbul), Editör: Mehmet Bulut, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2004, s.292 vd.

kadının ehl-i kitap erkekle evlenebileceğini, bu evliliklerin ancak siyasi nedenlerle devlet tarafından engellenebileceğini belirtmiştir.⁵³ Bir diğer katılımcı Yunus Vehbi Yavuz ise, genel kural olarak bu tür evliliklerin yapılamayacağını toplum tarafından bilinmesi gerektiğini; fakat kadının kocasının etkisinde kalmadan kendi inancını sürdürebildiği durumlarda, mevcut bir evliliğin bozulmaması kanaatinde olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴

Evlenmede din farkı, evlenecek kişiler arasındaki denkliği (kefaet) belirleyen önemli bir unsur olarak görülmüş ve İslamiyetin aile anlayışı açısından gayrimüslim bir erkeğin, Müslüman bir kadına denk olmadığı kabul edilmiştir.⁵⁵ Kefaet, İslam hukukunda, evlenecek kişiler arasında aranan belli hususlardaki denklidir. Burada esas alınan, erkeğin kadına denkliğidir ve genel kabul gören görüşe göre, bu denkliğin bulunmaması durumunda kadın ya da velisi tarafından evliliğin feshi istenebilir. Fakihlerin kendi dönemlerine özgü düşünceleri, farklı kefaet şartları ileri sürülmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, kadına veli izni olmaksızın evlenme yetkisi vermesinin de etkisiyle en fazla şart içeren kefaet anlayışı Hanefi mezhebinde görülmektedir ve nesep, özgürlük, meslek ve servet şartlarının yanı sıra din ve dindarlık da kefaet için aranmıştır.⁵⁶

Kadın ve erkek arasında gözetilen fark, yukarıda da değinildiği üzere, İslamiyetin aile anlayışının ve buna paralel olarak da tüm geleneksel toplumlarda görülen erkek egemen düşüncenin bir tezahürüdür. Çünkü bu düşünce tarzında, evlilik koca eksenli olacağından, kocanın dini inancı neyse onun gerektirdiği kurallar aile içinde geçerli olacaktır. Bu durumda gayrimüslim bir erkeğin, Müslüman bir kadın ve bu evlilikten doğacak çocuklar üzerinde böyle bir hakka sahip olması kabul edilmemektedir.⁵⁷ Müslüman olmayan bir kimsenin bir Müslüman üzerinde velayet hakkı bulunmamaktadır.⁵⁸ İki gayrimüslim arasındaki evliliklerde de, kadının dinini değiştirerek İslamiyeti kabul etmesi durumunda, kocası da İslam'a davet edilmekte ve reddetmesi durumunda evlilik sona erdirilmektedir. Örneğin aşağıdaki hükme konu olan olayda, İslamiyeti kabul eden Ayşe'nin kocasının da mahkemece İslam'a davet edildiği, kabul etmediği için evlenme akdinin feshedildiği görülmektedir:

⁵³ *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-I* (15-18 Mayıs 2002 İstanbul), s.301-302.

⁵⁴ *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-I* (15-18 Mayıs 2002 İstanbul), s.298-299.

⁵⁵ Hayrettin Karaman, "İslâmın Getirdiği Aile Anlayışı", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s.386-387; Bilmen, C.II, s.68.

⁵⁶ Hamza Aktan, "Kefâet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Yıl:2002, C.25, s.167; Bilmen, C.II, s.67 vd.

⁵⁷ Bkz., Hamza Aktan, "İslâm Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s. 404; Dağcı, (2000), s. 142; Acar, s. 35-36.

⁵⁸ Tevbe 71, Maide 51 ve Âli İmran 28. ayetler.

*"Vech-i tabrîr-i burîf budur ki Ayye bt. Abdullah'ın vekâl-i şer'îsi olan Hüseyin b. Hacı Behram meclis-i şer'a Mihal b. Todora'yı ihzâr edip mezbûre hâturn sâbıkâ mesfûr Mihal'in menkûbası olup müslime oldukda müşârünileyb Mihal İslâm'a gelmeyip nikâhı bâkimü'l-vakt fesh edicek mezbûre hâturnun iddet-i nafakasının taleb ederim dedikde, mesfûr Mihal'e suâl edicek mezbûre hâturn benim menkûham idi müslime olup bana dabi İslâm arz olundukda gelmeyip nikâh fesh olup ba'de'l-iddet zevcem âbara nikâh oldu dedikde, mezbûr Mihal'den iddet-i nafakası hükm olup gibbe't-taleb kayd-ı sicil olundu. Tabrîren fî 20 Şa'bân li-sene ihdâ ve seb'îne ve tis'a-mi'e."*⁵⁹

İslam hukukundaki hakim görüş doğrultusunda, Osmanlı uygulamasında Müslüman kadın gayrimüslim erkek evliliğinin örneklerine rastlamak olağan bir durum değildir. Ancak örneğin Dahiliye Mektubi Kalemî'nden Adliye ve Mezahib Nezaretine hitaben hazırlanmış 1892 tarihli bir evrakta, Tarsus'a bağlı Yenice Karyesi'nden bir Müslümanla evli olan Müslüman kadının, Haçın ahalisinden Malloğlu Kirgor tarafından kandırılmak suretiyle İsevi ayini ile evlendiği, Kirgor'un kadını o güne değin sakladığı ve artık ikisinin de ele geçirildiği ifade edilmektedir.⁶⁰

Aynı kaleminden Ankara Valiliğine gönderilen 1901 tarihli evrakta da, hileyle kendisini Osmanlı vatandaşı gibi gösteren Yunanlı Papa Kilos adlı kişinin İstavri Derviş ve arkadaşlarıyla birlikte Hıristiyan köylerinde Yunanistan adına para topladığı, Müslümanları Hıristiyanlaştırdığı ve Müslüman kızların Hıristiyanlarla nikahını kıydığı ve gereğinin yapılması bildirilmiştir.⁶¹

Sonuç

İslam hukukunda Müslüman erkeğin Müslüman kadınla evlenmesi tercih edilmekle birlikte, Müslüman erkeklerin iffetli olan ehl-i kitap kadınlarla evlenmesine de izin verilmiştir. Farklı din ve mezhep mensuplarını içinde barındıran Osmanlı Devleti'nde de, İmparatorluğun her yerinde ve her döneminde aynı sıklıkta rastlanan bir yöntem olmamakla birlikte karma evlilikler yapılmıştır. Özellikle Müslümanlarla Hıristiyanların bir arada daha iç içe ve diğer bölgelere nazaran daha izole yaşadıkları Ege adalarında, zimmi tebaanın yoğun olduğu Balkanlarda böyle evliliklerin diğer bölgelere nazaran daha fazla olduğu

⁵⁹ *İstanbul Kadı Sicilleri*, Üsküdar 26, C.7, s.376, Hüküm No:848, Orijinal Metin No: (78a-5). (<http://www.kadısicilleri.org>). Jennings ve Özkul'un çalışmalarında da, ihtida eden evli kadınların kocalarının da İslam'a davet edildiğini, kabul etmedikleri için de mahkemenin eşlerin ayrılmasına karar verdiğini gösteren örnekler bulunmaktadır. Bkz., Jennings, s.140-141; Özkul, s.226.

⁶⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.MKT 1962/7, 19 Za 1309. Kadının kocası askerdeyken kaçırıldığı, kendisine Hıristiyanlığın kabul ettirildiği, kocası tarafından istenmediği takdirde evleninceye kadar başka bir yerde infakı ile Kirgor'un o bölgeden uzaklaştırılmasına ilişkin daha sonraki tarihli gelişmeler için bkz. DH.MKT 1980/114, 7 M 1310.

⁶¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.MKT 2519/58, 20 R 1319.

görülmektedir. Bazen de yeni ele geçirilen topraklarda iyice yerleşebilmenin ve oradaki Müslüman nüfusu arttırabilmenin bir aracı olarak devlet politikası şeklinde karma evliliklere başvurulmuştur.

Karma evliliklerde, İslamiyetin sunduğu hoşgörü çerçevesinde, Müslüman bir erkekle evlenen ehl-i kitap kadının, din değiştirme zorunluluğu bulunmamakla birlikte, bu durumun gerek evlilik devam ederken gerek sonrasında yaratacağı sorunlar nedeniyle ya da sorunlardan bağımsız sırf kadın kendisi istediği için İslamiyeti seçebildiği görülmektedir. Karma evlilikler ehl-i kitap kadının ailesinin veya ait olduğu cemaatin olumsuz tepkisiyle karşılaşmasına da yol açabilmiş; bu nedenle kadın ailesinden ve cemaatinden dışlanabilmiş, bazı cezalara maruz bırakılabilmıştır. Görülen odur ki, her ne kadar Müslüman erkeğin ehl-i kitap kadınla evlenmesine izin verilmiş olsa da, bu tür evlilikler, -döneminin şartları içerisinde- çeşitli sıkıntıları beraberinde getirmiştir.

Müslüman kadınların ehl-i kitap erkeklerle evlenmelerine ise, Kur'an'da açıkça belirtilmemekle birlikte, izin verilmemiştir. Bu nedenle de Osmanlı Devleti'nde Müslüman kadınlara ilişkin karma evlilik örneklerine rastlamak olağan bir durum değildir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri:

DH.İUM 42/5, 21 S 1334; DH.EUM.3.Şb., 25/22, 15 C 1336; Y.MTV 221/132, 25 C 1319; DH.MKT 1962/7, 19 Za 1309; DH.MKT 1980/114, 7 M 1310;DH.MKT 2519/58, 20 R 1319.

İstanbul Kadı Sicilleri (<http://www.kadısicilleri.org>) .

Kitap, Tez ve Makaleler:

- ACAR, H. İbrahim, "Evlenme Engeli Olarak Din Farkı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:17, Yıl:2002, s.21-46.
- ADIYEKE, Nuri, "Girit'te Cemaatler Arası Evlilikler", *Kebikeç*, C.16, Yıl:2003, s.17-25.
- AKTAN, Hamza, "İslâm Aile Hukuku", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992, s.396-433.
- AKTAN, Hamza, "Kefâet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Yıl:2002, C.25, s.166-168.
- ARSEBÜK, Esat, *Medeni Hukuk*, C.II, Ankara Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara 1940.
- ASLAN, Halide, *Tanzimat Döneminde Din Değişirme Hareketleri (1839-1876)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2010.
- ATAY, Hüseyin, *Kur'ana Göre Araştırmalar I-III*, Atay Yayınevi, Ankara 1997.
- AYDIN, M. Âkif, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, Marmara Ü. İlahiyat F. Vakfı Yay., İstanbul 1985.
- AYDIN, Mithat, "Sir Henry G. Elliot'ın İstanbul Büyükelçiliği (1867-1877) Dönemindeki Bazı Büyük Siyasi Olaylara Bakış", *OTAM*, Sayı:18, Yıl:2005, s.21-49.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Hidâne" *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.17, Yıl:1998, s.467-471.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Vesâyet", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.43, Yıl:2013, s.66-70.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, "*Hukukî İslâmîyye ve İslabatı Fıkhiyye*" *Kamusu*, C.II, İstanbul Ü. Hukuk Fak. Yayını, İstanbul 1950.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, "*Hukukî İslâmîyye ve İslabatı Fıkhiyye*" *Kamusu*, C.III, İstanbul Ü. Hukuk Fak. Yayını, İstanbul 1951.
- BOZKURT, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, TTK Yay., Ankara 1989.
- Ceride-i İlmîyye Fetvaları*, Hazırlayan: İsmail Cebeci, Osmanlılarda Hukuk ve Toplum 1, Klasik Yayınları, İstanbul 2009.
- DAĞCI, Şamil, "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-I (Sürekli Evlenme Engelleri)", *AÜİFD*, Cilt:39, Sayı:1, Yıl: 1999, s.175-237.
- DAĞCI, Şamil, "İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-II (Geçici Evlenme Engelleri)", *AÜİFD*, C.41, Sayı:1, Yıl: 2000, s.137-194.

- DALGIN, Nihat, “İslam Hukuku Açısından Müslüman Bayanın Ehl-i Kitap Erkeklerle Evliliği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı:2, Yıl:2003, s.131- 136.
- DÜZDAĞ, M.Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1972.
- ERDÖNMEZ, *Celâl Şer’iyye Sicillerine Göre Kıbrıs’ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta 2004.
- EŞKAN, Selma, *İslâm Aile Hukukunda Evlilik Engeli Olarak Din Farkı Problemi*, (Basılmamış Doktora Tezi), 2007.
- Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-I* (15-18 Mayıs 2002 İstanbul), Editör: Mehmet Bulut, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2004.
- IVANOVA, Svetlana, “Hıristiyan Rumeli Kadınları, Evlilik Sorunları ve Kadı Sicilleri (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, Derleyenler: A.Buturović-İ.C.Schick, Çeviren: Güliz Erginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009, s.163-209.
- JENNİNGS, Ronald C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York University Press, New York and London 1993.
- KARAMAN, Hayrettin, “İslâmın Getirdiği Aile Anlayışı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara 1992.
- KAYA, Remzi, “Ehl-i Kitap”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.10, Yıl:1994, s.516-519.
- KURT, Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi (1839-1876)-Sosyo-Ekonomik Yapı, Gelenek ve Görenekler-*, Sentez Yay., Ankara 2013.
- LAIYOU, Sophia, “Osmanlı Dünyasında Hıristiyan Kadınlar: Rum Cemaatinin Şer’iye Mahkemelerinde Açtığı Kişilerarası Davalar ve Aile Davaları” *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları Toplumsal Cinsiyet, Kültür, Tarih*, Derleyenler: A.Buturović-İ.C.Schick, Çeviren: Güliz Erginsoy, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2009, s.253-280.
- ORTAYLI, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yay., İstanbul 2001, s.74.
- ÖZKUL, Ali Efdal, “Osmanlı İdaresinde Kıbrıs Adasındaki İslâmiyete Geçmede (İhtida) Kadınların Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:3, Sayı:13, Yıl: 2010, s.220-231.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Kur’andaki İslam*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2013.
- SİNANOĞLU, Mustafa, “Şirk”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.39, Yıl:2010, s.193-198.
- TOPÇUOĞLU, Ali Aslan, “Yahudilik-Hıristiyanlık ve İslâm Hukuku’na Göre Nikâh Akdine Etkisi Bakımından Din Farklılığı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C.10, Sayı:2, Yıl:2010, s.79-120.
- ÜNER, Mehmet Emin, “XVII. Yüzyılda, Müslim-Gayrimüslim İlişkilerinin Olumlu Bir Örneği: Urfa’da Müslüman-Ermeni İlişkileri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı:43, Yıl: 2006, s.105-114.